

E-dossier

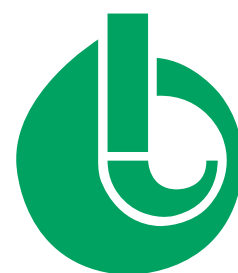
Grootouders uit de duizend

HOE BELEVEN KLEUTERS DE TIJD MET
HUN GROOTOUDERS?

Johan Meire & Marlies Marreel

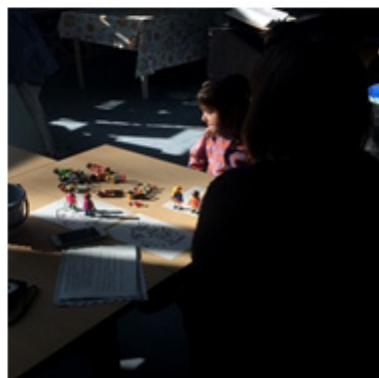
Kind & Samenleving in opdracht van de Gezinsbond

Gezinsbond

Dit onderzoek werd in januari – maart 2016 uitgevoerd door vzw Kind & Samenleving in opdracht van de Gezinsbond. De onderzoekers waren Johan Meire en Marlies Marreel, met de hulp van Justine Rooze.

Kind & Samenleving wil de Gezinsbond van harte bedanken voor de opdracht, de uitwisseling van ideeën en voor de ondersteuning bij de rekrutering. We danken de vijf scholen en de leerkrachten in Gent, Mechelen, Molenbeek, Nazareth en Zele voor hun gastvrije deelname, en de dertig kleuters voor hun enthousiaste verhalen.

Grootouders uit de duizend

Hoe beleven kleuters de tijd met hun grootouders?

Inleiding: een onderzoek bij kleuters over hun grootouders

Hoe beleven kinderen de tijd die zij met hun grootouders doorbrengen? Wat waarderen zij daarin speciaal? Wat betekent het begrip grootouders voor hen? De Gezinsbond vroeg aan Kind & Samenleving om hierover een onderzoek te voeren bij kleuters.

De vraag is origineel, belangwekkend en uitdagend.

Kleuters over hun grootouders: origineel, belangwekkend, uitdagend

Er is erg weinig onderzoek over hoe kleinkinderen de tijd en de relatie met hun grootouders beleven (Keck & Saraceno, 2008). Bovendien bevaart dit onderzoek vooral jongvolwassenen (b.v. King & Elder, 1995), slechts zeer zelden kinderen (zie evenwel Ramos, 2013; Kornhaber & Woodward, 1985; Ponzetti & Folkrod, 1989), en zo goed als nooit kleuters.

Onderzoek vanuit het perspectief van kinderen over hun 'kleinkindertijd' is nochtans interessant. Door demografische evoluties zoals een lager geboortecijfer en een langere levensverwachting zijn er nu 'meer grootouders voor minder kleinkinderen' (Hagestad, 2006; Keck & Saraceno, 2008). Naast de biologische grootouders verschijnen bovendien ook 'sociale' grootouders in beeld.

Een eigen, van ouders en grootouders verschillende beleving van kleinkinderen is onder meer te verwachten in de tijd die als 'opvang' van de kleinkinderen wordt gezien: voor kinderen is dit tijd voor een hele reeks activiteiten die veel meer inhouden dan 'oppassen en zorgen voor de kinderen'. In die zin is tijd met de grootouders voor kinderen in belangrijke mate 'vrije tijd', waarin veel mag maar weinig moet (Van Gils, 1992). De meeste kinderen van lagereschoolleeftijd geven aan dat ze graag méér tijd met hun grootouders zouden doorbrengen (Van den Bergh,

1997). Iets oudere kinderen beschouwen hun grootouders als steun- en adviesfiguren die 'er zijn' (Keck & Saraceno, 2008; Ponzetti & Folkrod, 1989; Marcoen, 1996). Jongere kinderen noemen hen vaak als speelkameraden (Keck & Saraceno, 2008; Van Gils, 1992) en als figuren van geborgenheid (Ponzetti & Folkrod, 1989). Toch blijft het perspectief van kinderen op de tijd en de relatie met de grootouders sterk onderbelicht. Voor jongere kinderen zoals kleuters is dit des te meer zo.

Het bevragen van een jonge leeftijdsgroep als kleuters stelt wel belangrijke uitdagingen. Dit is des te sterker het geval omdat het wel gaat over een dagelijkse realiteit, maar toch een thema dat niet onmiddellijk tastbaar is en van kleuter tot kleuter enorm kan verschillen. Een onderzoek met kleuters zal rekening moeten houden met hun leeftijd en ontwikkelingsniveau (zoals minder verbaliteit, minder abstract denken), en met de complexiteit van het begrip 'mijn grootouders' (voor elk kind betekent (mijn) opa en oma iets anders).

Onderzoeksvraag en deelthema's

De kernvraag van het onderzoek is: **hoe beleven kleinkinderen de tijd die zij met hun grootouders doorbrengen?** Hoe is deze tijd 'anders' dan de tijd die met ouders wordt doorgebracht? Hoe verschillen de rollen van grootouder en van ouder? Welke tijd of activiteit met de grootouders wordt door kleuters speciaal gewaardeerd? En meer algemeen: hoe is het voor kleuters om grootouders te hebben? Wat betekent het begrip 'grootouders' voor hen?

Dit zijn vragen naar beleving en betekenisgeving, die een **kwalitatief onderzoeksoptzet** vereisen, dat in de mate van het mogelijke open is in zijn aanpak en vraagstelling. Vanuit de onderzoeksvraag zijn verschillende **deelthema's** af te leiden waarvan we kunnen veronderstellen dat ze vanuit de beleving van kleuters prominent kunnen zijn:

- De rol die grootouders opnemen in **zorg** en de activiteiten die kinderen en grootouders dan delen
- Grootouders en kleinkinderen **helpen** elkaar/**delen** een activiteit (samen koken, knutselen, tuinieren...)
- **Spelen** met grootouders, grootouders die **grapjes** maken, zot doen
- Generaties, **oud en jong** zijn, voor- en nadelen van oud(er) zijn
- **Bezoek**, feesten en cadeautjes
- Emotionele en pragmatische **band** met de grootouders

Methodologie en aanpak

Bij het uittekenen van de methodologie en het ontwerpen van de leidraad voor het gesprek, werd zoveel mogelijk rekening gehouden met de beperkingen waarmee een belevingsonderzoek bij kleuters over het wel dagelijkse, maar toch complexe thema ‘mijn grootouders’ zal moeten omgaan.

Leeftijd en ontwikkelingsniveau van de kinderen

- Gesprekken in een groep zijn zeker mogelijk met kleuters, maar de groepsdynamiek blijft in zekere zin beperkt. Er kan niet verwacht worden dat een gesprek zal voortgedreven worden vanuit de groepsdynamiek van de kleuters zelf. Wel blijft een groepsbevraging een efficiënte manier om een redelijk aantal kinderen te bevragen.
- Kleuters richten zich sterk op het concrete: hun reactie op een foto of een situatie zal doorgaans gebaseerd zijn op *die* foto en de concrete elementen erin, en niet altijd op de situatie die de foto wil oproepen of uitbeelden. Wel geeft beeldmateriaal hen concreet houvast om over situaties en thema’s te kunnen vertellen.
- De informatie over een niet-tastbaar thema als ‘tijd doorbrengen met opa/oma’ en onderliggende thema’s als zorg, helpen, generaties... moet grotendeels vanuit verbale data komen, terwijl kleuters verbaal nog minder mogelijkheden hebben en daarin ook onderling sterk verschillen. De ambitie van het onderzoek zal in die zin eerder beperkt moeten blijven.

De complexiteit van ‘mijn grootouders’

- ‘Oma en opa’ is altijd ‘mijn opa en oma’. De meeste kleuters delen wel het hebben van grootouders, maar wat een opa of oma voor kleuters betekent, kan tussen kleuters onderling bijzonder sterk verschillen.
- Individuele kinderen hebben meerdere grootouders die elk een heel andere rol kunnen spelen, bijvoorbeeld naargelang de geografische afstand. Dat kan het spreken over ‘jouw oma/opa’ ook voor individuele kleuters complex maken: over wie gaat het nu eigenlijk?
- Grootouders kunnen heel diverse benamingen hebben.
- Sommige kinderen hebben geen grootouders of geen grootouders waarmee ze veel contact hebben.
- Grootouders spelen een andere rol dan ouders. Kleinkinderen kunnen dit wel aanvoelen, maar zijn over de meeste aspecten daarvan niet in staat om die vergelijking expliciet te maken (en dus te koppelen aan ouder- en grootouderrollen, eerder dan aan individuele personen).

De **rekrutering** voor het onderzoek verliep via scholen, waarbij telkens zes kleuters uit de **derde kleuterklas** aan het onderzoek deelnemen. Na een testgesprek (in een school in Gent) werden **vier scholen uit diverse woon- en sociale omgevingen** geselecteerd (scholen in Mechelen, Molenbeek, Nazareth en Zele). Er werd in samenspraak met de leerkrachten gezorgd voor een quasi-evenwicht tussen jongens en meisjes.

Omdat het testgesprek veel zinvolle informatie aanleverde en de methodologie na het testgesprek niet fundamenteel werd gewijzigd, werd het evenzeer als de andere gesprekken meegenomen in de analyse en rapportering van de onderzoeksresultaten.

Aldus werden **30 kleuters** bevroegd.

Het onderzoek gebeurde in elke klas op een gelijkaardige manier, via elkaar aanvullende methodes van een focusgesprek met alle kinderen samen, en meteen daarna individuele gesprekjes met dezelfde kinderen. In elke klas werd met zes kinderen gesproken.

Focusgesprek

Er komen twee ‘marsmannetjes’ op bezoek bij de kleuters (de onderzoekers, met handpoppen). Zij komen van ver, vanuit de ruimte, van een andere planeet, en nu zijn ze op bezoek. Ze hebben al eens van grootouders gehoord, maar weten niet wat grootouders zijn. Dat komen ze nu vragen. Deze insteek van ‘onwetendheid’ is ideaal om kleuters zelf een *definitie* van ‘wat is een oma, een opa’ te laten geven; heeft iedereen een oma/opa? Ze kan de *spontane betekenis en karakterisering* door kleuters te laten vatten: welke associaties maken kleuters spontaan wanneer zij het over hun grootouders hebben?

Omdat die insteek van onwetendheid moeilijk voortdurend vol te houden is, werd na het testgesprek besloten om één onderzoeker de rol van *alien* te laten spelen, terwijl de ander gewoon de onderzoeker bleef die de *alien* heeft meegebracht naar de klas. Dit maakte een duidelijker rolverdeling

mogelijk, waardoor ‘onwetende’ en meer ‘gewone’ vragen elkaar zonder problemen konden afwisselen. Aan het gesprek werd verder niets veranderd.

Na de eerste definities en associaties van wat grootouders zijn voor kleuters, werden een aantal deelthema’s bevraagd aan de hand van prenten uit kinderboeken over grootouders. De deelthema’s worden in de prenten geïllustreerd of gesuggereerd. Deze aanpak was *wat meer sturend op deze thema’s gericht*. Na het testgesprek werden twee minder duidelijke prenten uit de reeks verwijderd en werd een nieuwe prent toegevoegd.

De prenten waren:

- Een kleinkind helpt een grootmoeder om taart te bakken [introductie techniek; thema meehelpen]
- Een kleinkind helpt een grootvader in de tuin [thema meehelpen]
- Dezelfde grootouder rijdt met het kind in de kruiwagen [thema gek doen en spelen]
- Een kind maakt zijn koffer op een bed [thema logeren]
- Een kind zit aan bed bij haar zieke opa [thema ziekte, oud worden]
- Een kind en een grootmoeder kijken samen in een foto-album [thema samen dingen doen en delen]
- Een kind neemt afscheid van zijn grootouders [thema is alles leuk bij opa en oma]

Telkens werd gevraagd wat de kinderen zagen op de prent, als uitgangspunt voor het thema zoals zij het definieerden. Op deze manier was het zelden nodig dat de onderzoekers zelf de beginvragen stelden: kleuters begonnen meteen te vertellen over wat ze zagen en over of zij dat bij hun grootouders ook deden, herkenden,...

De leerkracht was bij drie van de vijf gesprekken aanwezig en vulde hier en daar, maar in zeer beperkte mate, de vragen van de onderzoekers aan.

Individueel gesprek

Na het focusgesprek praatten wij verder over het thema met de zes kleuters, maar dan individueel.

De kinderen mochten uit een reeks zeer diverse playmobilfiguurtjes hun grootouders kiezen – hierbij konden wij vragen naar hoeveel grootouders er waren, wie dat juist waren en hoe ze hen noemden –, een figuurtje voor zichzelf, en naargelang dat verder in het gesprek nuttig leek, ook figuurtjes voor ouders, broers of zussen, huisdieren. Nadat de figuren gekozen werden, kreeg het kindfiguurtje een huis toegewezen, en werd gevraagd waar de grootouders woonden. Zo kregen ook zij een huis. De vraag is dan: hoe

zien jullie elkaar? Waar gebeurt dat? Op die manier werd een gesprek aangeknoopt over de momenten waarop het kind zijn of haar (verschillende) grootouders zag en hoe dit dan juist verliep. Op bezoek gaan was zo een belangrijk thema.

De playmobilfiguren gaven daarbij letterlijk en figuurlijk houvast: de kleuters konden de figuren verplaatsen, bij elkaar zetten... naargelang de situatie.

Als afronding van het gesprek vroegen wij ook naar hoe grootouders nu anders zijn dan/verschillen van ouders.

Analyse

De gesprekken worden opgenomen, uitgetikt en geanonimiseerd. De uitgeschreven gesprekken werden kwalitatief **geanalyseerd via open coding**, waardoor de tijdens de gesprekken aangehaalde thema's naar boven komen, ordening krijgen en met elkaar in verband worden gebracht.

Evaluatie

Het onderzoek nam telkens ongeveer één lesuur of iets meer in beslag: 25 à 35 minuten voor het groepsgesprek, en 6 à 12 minuten per kind voor de individuele gesprekken. De focusgesprekken verliepen kwalitatief beter dan vooraf ingeschat. Het bleek geen probleem om een half uur een gesprek met een groep kleuters te voeren zonder dat de groep afhaakte; bovendien werkte de onderlinge interactie beter dan verwacht. Kleuters gingen, zij het in beperkte mate, in op elkaars verhalen.

Tegelijk bleken de individuele gesprekken complementair op de manier die verwacht was: er was meer tijd voor het individuele verhaal, en kinderen die in de groepsgesprekken op de achtergrond bleven, vertelden in het individuele gesprek soms honderduit. Twee à drie gesprekken leverden dan weer nauwelijks informatie op omdat de kinderen weinig zin hadden in het gesprek en zich meer tot de speelgoedfiguurtjes aangetrokken voelden.

We botsten ook op limieten van onderzoek met kleuters. Kleuters zijn nog niet goed in staat om de relationele of emotionele kwaliteit van de band met een grootouder of van gedeelde activiteiten te verwoorden. In die zin blijft het onderzoek en de analyse noodzakelijkerwijs een stuk oppervlakkiger dan wanneer het met oudere kinderen was gevoerd. Omdat het begrip grootouders niet voor alle kleuters zeer duidelijk of scherp afgelijnd was, was het in enkele gevallen onduidelijk of ze over hun grootouders dan wel over hun overgrootouders praatten.

En, kleuters begrijpen alles soms echt zeer letterlijk:

Want oma's hebben grijs haar!

Aha. Zijn alle oma's grijs?

Néé, haha, alleen het haar!

Ah, oef!... Hebben alle oma's dan grijs haar?

Nee, sommige hebben wit haar.

Kleuter 1: Oma's zijn ook wel mama's.

Ja, want jullie zeiden: oma's zijn de mama van jouw mama of de mama van jouw papa. Is dat juist?

Kleuter 2: Ja, maar niet alle oma's zijn de mama van háár mama hé. Niet dezelfde hé, een andere.

1. Wat zijn grootouders?

‘Opa en oma’: alle kleuters kunnen er meteen over beginnen vertellen. Toch worstelen ze wel met het concept. Niet alle kleuters hebben een even goed zicht op hoe de familierelaties juist in elkaar zitten of kennen de term grootouders. Het begrip grootouder kan ook een rekbare definitie hebben. Wat voor kleuters wel zeker is, is dat het familie is, en dat grootouders ouder zijn en te herkennen vallen door de uiterlijke kenmerken daarvan, zoals grijs haar en rimpels.

Het begrip ‘grootouder’

‘Oma en opa zijn de mama en de papa van jouw mama en papa’

Hoewel er best veel kleuters zijn die de term ‘grootouders’ niet meteen herkennen, weten ze bij het noemen van ‘oma’ en ‘opa’ doorgaans wel dat dit de ouders zijn van hun ouders.

Kennen jullie dat, grootouders?

Ja, dat zijn oma en opa!

Grootouders, zijn dat dan grote ouders?

Nee. Het zijn grote mensen. Dat zijn de mama en papa van jouw mama en papa.

Want ik heb twee opa’s en twee oma’s. Want twee oma en opa van mijn papa en twee oma en opa van mijn mama. (...) Maar de papa van mijn papa, die ken ik alleen achternaam. En de papa van mijn mama, die heet Jan. Hij is bompa.

Die noem je bompa.

Maar mijn mama noemt die ook zo. Maar hij heet Jan.

Hij heet Jan.

Ja. Maar de naam van bomma, die ben ik vergeten.

En de papa van mijn papa, zijn achternaam is R.

Net zoals mij. En mijn papa. En mijn broer.

Vroeger waren de grootouders gewoon de vader en de moeder van de eigen ouders:

Mijn papa is de broer en daar is ook nog een zus van mijn papa, en die wonen [woonden] eigenlijk bij mijn oma. En mijn mama die woont [woonde] bij mijn omie en mijn pit.

Die familielijn betekent dat grootouders ook mee de zorg kunnen dragen voor de (klein)kinderen. ‘De oma en de opa, die zorgen goed voor jou en die zijn de mama’s en de papa’s.’

Vaak gaat het dan meteen ook over hoeveel grootouders de kleuters hebben:

Ik heb twee opa’s, maar één is er al gestorven. En nu heb ik één opa en twee oma’s.

Ik heb twee opa’s en twee oma’s.

Heeft iedereen grootouders?

Ja! En sommigen hebben er twee.

Ik heb twee oma’s.

Ik ook.

Ik heb er drie! Ik heb drie oma’s en twee opa’s.

Heeft iedereen twee opa’s en twee oma’s?

Ja, één van mijn mama en één van mijn papa. Want mijn mama en mijn papa, vroeger, toen die een kindje waren, die hadden andere ouders. Die hadden niet dezelfde ouders.

Om het onderscheid tussen de beide grootouderparen te maken, is er soms sprake van ‘oma gemeente 1’ en ‘oma gemeente 2’. Er is ‘bompa en bomma’, ‘mit en pit’, ‘mammie en pappie’, ‘moeke’, ‘opa en oma. En ook abuelitos’ (Spaans voor ‘grootoudertjes’).

‘Nieuwe’, niet-biologische opa’s en oma’s zijn niet zomaar oma en opa.

Die ene oma van die [opa] is gestorven.

Oma is er niet meer.

Nee. Die heeft een vriendin nog, daar komt die elke keer naartoe.

Dus opa heeft een vriendin, een nieuwe vriendin?

Uhu.

Zullen we die ook eens nemen? En hoe heet die, die nieuwe vriendin?

M.

Maar dat is niet jouw oma?

Nee, dat is niet mijn oma... Gewoon omdat die anders geen vriendje heeft.

‘Ik begrijp er niets van’: toch ook verwarring troef

Niet voor alle kleuters is het werkelijk duidelijk wie ‘opa en oma’ echt zijn. De antwoorden gaan soms verschillende richtingen uit.

Weten jullie wat grootouders zijn?

Papa’s en mama’s.

Dat zijn oma’s en opa’s.

Mémé’s en pépé’s.

Mijn grootouders zijn mijn mama en papa.

[Oma en opa] Dat zijn de grootvaders van de mama. En de grootmoeder. De opa is de grootvader van de papa.

De opa is de papa van de papa.

Het kan ook zijn dat de opa de papa is van de mama, en de oma de mama van de papa.

Dat kleuters niet altijd een duidelijk overzicht hebben van wie hun grootouders precies zijn of niet meteen aan ‘alle’ grootouders denken bij een gesprek, maakte de gesprekken soms onvolledig. In de loop van een gesprek bleek soms dat de kleuter vooral sprak over één grootouder(paar) en één overgrootouder(paar), tot plots het andere grootouderpaar in beeld verscheen. Een kleuter die eerst zei dat hij alleen maar één opa en oma had, bleek op het einde van het gesprek toch plots nog een oma te hebben (‘Ik heb alleen maar twee oma’s en één opa’), die hij nochtans net zo goed ‘oma’ noemde en hem ook regelmatig van school afhaalde. Ook bij een andere kleuter verschenen plots een ‘mammie en pappie’ die haar van school afhaalden, al kan hier wel meegespeeld hebben dat zij die niet met de term grootouders en opa en oma had geassocieerd.

De term ‘grootouders’ zelf is niet bij alle kleuters goed gekend. Bij de term ‘opa en oma’ hebben ze meteen wél een duidelijke definitie klaar.

Kunnen jullie uitleggen wat grootouders zijn? Weet iemand dat?

Juf: De grootouders. Of ‘des grands-parents’. Zegt jou dat iets? Nee?

Ah. De grootmoeders!

Ik begrijp er niets van.

Dat zijn de mama’s en papa’s.

Ja. Grote mama’s, en dat zijn iederéén zijn mama’s.

En oma en opa, hebben jullie daar al van gehoord?

Jaa. Dat zijn de papa en de mama van de mama en de papa van de kinderen.

‘Ik heb zes moekes en twee bompas’: een rekbaar begrip

Als kleuters spreken over ‘mijn moeke (...) en mijn alleroudeste moeke (...)’ is het ook bij navragen niet altijd duidelijk over wie het dan precies gaat. Oma of opa is voor veel kleuters een rekbaar begrip. Als kleuters over hun grootouders spreken is het soms onduidelijk of het nu over de eigen grootouders gaat, dan wel over overgrootouders of groot-tantes en -nonkels. Het onderscheid met andere ‘oudere’ familieleden is vaak vaag en niet sowieso betekenisvol voor kleuters.

Ik heb twee oma’s en ik heb twee opa’s. En ik heb nog nonkels. Ik heb drie nonkels [in België] en twee nonkels in Marokko.

Ik heb vijf oma’s en ook twee opa’s.

En ik heb zes moekes en twee bompas.

En negen tantes.

Hoe kan je nu zoveel oma’s hebben?

Mijn mama die heeft heel veel zussen gekregen en die waren veel ouder dan haar en die zijn nu ook oma’s geworden. En er waren ook veel jongens bij die vrienden waren (...) en die zijn dan ook bompas en opa’s geworden.

‘Nu zijn die oud geworden en dan heet dat opa en oma’

Dat grootouders oud of ouder zijn, is voor kleuters zonder meer een belangrijk deel van de definitie van ‘grootouders’. Dat is op zich logisch: ‘Mijn oma en mijn opa zijn ouder dan mijn papa en mijn mama. Want die waren de ouders van mijn papa (lacht).’ Maar grootouders zijn niet alleen ouder, ze zijn ook oud.

[Grootouders:] *Dat zijn oma en opa. Dat waren vroeger mama’s en papa’s, maar nu zijn die oud geworden en dat heet dan oma en opa. Dus als mama’s en papa’s oud worden...*

Dan zijn dat oma en opa en die hebben ook rimpels dan, dat is ook van oud.

*Hoe weten jullie dat dat een oma is?
Omdat die zo oud eruit ziet.*

'Oma' en 'opa'. Kunnen jullie me dat uitleggen?

Dat is een oude mevrouw.

‘Omdat ze oud haar heeft’: de herkenbare eigenschappen van grootouders

Als je heel oud wordt, dan verkleurt je haar. Dan wordt dat grijs.

Zijn alle oma's dan grijs?

Nee, alleen maar het haar!

Ah oef!

Sommige haren worden anders. Als je blond haar hebt, dan krijg je wit haar.

Hebben al jullie oma's grijs haar?

Nee. Ja. Sommigen hebben wit haar. En grijs.

Ik heb twee oma's die al oud zijn en die hebben grijs haar.

Mijn oma en mijn opa hebben allebei wit haar.

Welk kleur heeft het hoofd?

Blond!

Nee, het is grijs!

Dus het is een opa!

Die kenmerken zijn dus echt definiërend. Kinderen kozen in het individueel gesprek vaak, zij het zeker niet exclusief, voor playmobilfiguurtjes met grijs haar om hun opa of oma voor te stellen. ‘Dit poppetje lijkt er wel op. Want mijn oma die heeft ook grijs haar. Eigenlijk hebben die alle twee grijs haar, maar ook alle twee een beetje donker haar.’ Het grijze haar wordt dan, desgevraagd, echt met het ‘opa en oma-zijn’ geassocieerd:

En hoe komt het dat ze grijs haar hebben?

Omdat dat oma en opa zijn, en oma en opa die hebben grijs haar.

Hoe zien jullie dat dat de oma is?

Omdat ze zo een beetje oud haar heeft. En ze ziet er ook oud uit.

En het is een meisje.

En waarom ziet ze er dan oud uit?

Omdat ze oud haar heeft.

Ja. En ook oude armen.

Is dat nu wél een oma? Waarom?

Omdat die rimpels heeft.

Dat zijn rimpeltjes.

Hebben oude mensen veel rimpeltjes?

Nee, alleen maar de opa's en de oma's.

Naast grijs haar en rimpels blijkt ook 'trager zijn' kenmerkend voor de meeste opa's en oma's. Als kinderen meehelpen met opa en oma, doen ze dat volgens hen ook omdat het anders allemaal wat traag gaat.

Want dan gaat dat sneller als hij [de jongen op de tekening] meehelpt. Ja, want opa's zijn traag. Ja, want die zijn al oud.

Zijn die altijd traag?

Ja, maar niet zó traag.

Hoe ouder, hoe trager.

Daarom helpen de kinderen de opa's of de oma's?

Ja, want de kinderen zijn sneller.

Die zijn wel trager, die zijn kleiner en ouder [dan papa en mama].

Als je heel oud bent, dan ga je een beetje bukken met je knieën zo. Kijk, zo! [de kleuters beelden 'krom lopen' uit]

Toch zijn er tussen grootouders onderling soms grote verschillen, weten ook kleuters. Sommige grootouders zijn net heel stoer.

Kleuter A: Mijn oma is al met de voet naar Italië geweest.

Te voet? Naar Italië? Jouw oma?

Kleuter: Woont die misschien heel dicht bij Italië?

Kleuter A: Die woont in Oostende.

En is die dan niet traag?

Kleuter A: Ja

En toch heeft die dat gedaan?

Kleuter A: Ja!

Kleuter: Hé, ik heb een vraag. Maar, was ze dan niet moe?

Kleuter A: Ja, één keer was haar been gebroken.

Jij hebt dan wel een stoere oma?

Kleuter A: (knikt)

Kleuter: Heb jij ook een stoere opa?

Kleuter A: Een beetje...

Een beetje minder stoer dan opa?

Kleuter A: Ja.

Ook andere uiterlijke kenmerken associëren sommige kleuters met oma of opa zijn: 'Zo'n grote oren, dan moet dat toch een opa zijn!' 'Dat die een kleedje aan heeft. En ook dat die een dikke buik heeft. De meeste oma's hebben dat...'

'Mijn opa is op pensioen'

Kleuters kennen het begrip pensioen wel al en vermelden het vaak wanneer het over de grootouders gaat, zeker in een opvangcontext. De ene grootouders is op pensioen, de andere gaat nog werken, bijvoorbeeld.

"Mijn opa is op pensioen.

Wat is dat dan juist, op pensioen?

Dat je niet meer werkt.

En zijn alle oma's en opa's op pensioen?

Alleen als je meer dan... Denk ik 67 of 66..."

Wie oud is gaat op pensioen, weten kleuters: 'Pensioen betekent eigenlijk dat je heel oud bent dat je niet meer werkt.' Sommige oma's en opa's werken nog, anderen staan dikwijls in voor opvang.

Mijn mama gaat veel naar zijn werk.

En oma en opa niet, gaan die niet naar hun werk?

Nee, die zijn altijd thuis.

Maar opa C., ik kan niet veel met hem spelen, want hij moet altijd werken in de tuin. Hij is wel op pensioen, maar hij moet altijd werken in de tuin. En oma L. is nog niet op pensioen want zij zamelt flessen en speelgoed in.

2. Kwaliteiten van de samentijd

Wat doen jullie zo als jullie bij oma en opa zijn?
Snoepjes eten. En fruit maken. En fruit plukken en fruit planten en mee koken met mijn oma. En hun doen dan altijd wilde spelletjes in de tuin en dan kookt de oma.

Als kleuters over hun grootouders spreken, gaat het heel snel over wat zij waarderen in de tijd samen met opa en oma. En dan komen 'eten en snoep' en 'samen spelen' steeds weer terug, en vaak ook 'meehelpen met opa of oma'. Dingen samen doen dus, en verwend worden.

Lekker eten en verwend worden met snoep

Op dat half dagje ben ik bij oma en opa geweest en dan heb ik vier pannenkoeken gegeten. En ik heb daar slagroom op gedaan. En mijn opa heeft ook zo slagroom in mijn mond gedaan!

Het lijkt misschien banaal, maar er is niets waar kleuters hun grootouders zo vaak mee associëren als met lekker eten en snoepjes krijgen. Soms klinkt het zonder meer: 'Die zijn de leukste, want die hebben de meeste snoepjes.' De voorbeelden zijn legio:

Oma L. heeft altijd iets lekkers mee. Ook een lolly, of snoepjes.

*Altijd als mijn mama er niet is krijg ik meer snoepjes van oma. En meer chips.
Ikke meer lolly's.
En muizensnoepjes soms.*

Als ik chocola vraag bij opa en oma dan krijg ik dat ook altijd. Zo krijg ik de hele tijd chocolade.

[Als ik méér dan één opa en oma had], dan kon ik bij de ene oma chips eten en bij de andere pudding.

De aandacht voor lekker eten, inspelen op wat de kinderen graag hebben, is voor de kleuters een teken van zorg: dat doen ze voor mij!

Jij zei: die zorgen goed voor jou. Is het waar?
Ja.
Wat doen die dan allemaal?

Altijd na de school gaat mijn oma naar de bakker en maakt ze ook altijd pudding en pannenkoeken. En van Oma Y. mag ik altijd chips eten.

Ze maakt altijd spinazie. Dat is mijn lievelingseten.

Als ik met mijn broer ga eten bij mijn oma en opa, dan eet ik altijd frikandon. Dat is gewoon elke woensdag! Mijn broer, ik en mijn opa eten dat graag. Ik eet altijd het korstje want ik vind dat lekker.

Dat inspelen op de wensen van kinderen vinden de kleuters sowieso altijd leuk:

Die geven eten en die laten mij naar tv kijken en die weten altijd dat ik Dora leuk vind.

Spelen

Samen spelletjes spelen

Op bezoek gaan bij oma en opa betekent bijna altijd: samen spelletjes spelen. 'Klop, klop. En dan gaan we binnen. Dan gaan we lekker spelen.' Dikwijls spelen kleuters gezelschapspelletjes met hun grootouders, of ze tekenen en knutselen met hun oma en opa.

Ik speel altijd met mijn oma en opa Uno.

Met mijn opa speel ik spelletjes, kaarten en nog spelletjes met auto's.

*Ik speel ook soms met mijn opa spelletjes.
Ik speel soms een keertje doolhof.*

Een gezelschapspelletje spelen met oma.

Ik knutsel met mijn oma.

Soms mag ik tekenen met de computer.

*Ik speel met barbies. En ik speel met playmobil.
Spelen oma en opa dan echt mee met jou?*
Ja.

*Ik speel soms schipper mag ik overvaren.
En verstopperkje.*

Soms zijn de verhalen uitgebreider, en is het duidelijk leuk als oma en opa echte speelkameraden worden in spannende of meer uitbundige spelletjes.

En soms maken wij ook een kamp. Van stoelen en dekens.

Wij doen dat altijd met stokken bij onze oma en opa. Bij onze oma en opa doen we dat met stokken. We hebben daar dan twee doeken aan gedaan en eentje is voor de deur en de achterkant en eentje is voor toe te houden. En dan hebben we daar zeven stoelen in gezet want we hebben zeven nichtjes. Want die komen ook soms naar oma en opa.

Wij hebben walkietalkies. Die moet tellen tot dertig en dan zijn wij verstopt, en dan heeft die een walkietalkie en dan moet die zeggen naar waar dat ik moet gaan, en dan moet ik die zoeken via de walkietalkie. Bijvoorbeeld: nu tien stappen naar voren en tien stappen naar rechts.

Het liefste doe ik bij oma Y. en opa P., want dan mogen we in de zomer spuitjes pakken uit een bak en dan mogen we water spuiten naar de bloemen. Dan moeten we wel in onze zwembroek. En dan mogen die naar ons spuiten. En hij heeft al eens gans mijn gezicht nat gemaakt.

Ik speel altijd met mijn opa verstopper, en ik weet waar de beste verstopplaats is: onder de zetel. En daar kan ik onder.

En vindt hij jou dan nooit?

Nee, alleen maar als ik helemaal naar voor lig. Niet als ik helemaal naar achter lig, bij de muur.

Gek doen

Mijn papa is wel een dikke pestkop en mijn opa ook. *Ah zijn het allebei dikke pestkoppen?* Ja want mijn opa zijn papa die heeft dat vroeger ook nog gedaan, en dan heeft mijn opa dat zeker ook denk ik bij mijn papa gedaan, en nu doen mijn papa en mijn opa dat bij mij.

Is die opa een gekke opa?

Ja. En mijn opa die kletst altijd op mijn poep en die noemt dat de pijnbank! (...)

Is dat dan omdat jij stout bent?

Nee, gewoon omdat die dat leuk vindt maar ik vind dat niet leuk maar hij stopt er echt nooit mee. (lachend)

Toch is het archetype van de gekke opa (of oma) niet echt iets wat kleuters delen. Opa's zijn niet gekker dan anderen.

Doen jullie opa's soms ook een beetje gek?

De mijne niet.

Mijne ook niet.

Mijne een beetje.

Mijne ook niet.

Zijn [grootouders] een beetje zotter dan mama's en papa's, of niet?

Nee. Wij zijn de zotste, mijn broer en ik. Maar mijn broer is nog zotter.

Veel gespeeld en andere speelkansen

Oma en opa worden ook met spelen geassocieerd omdat hun huis of tuin, of het speelgoed dat er zich bevindt, aanleiding geven tot ander spel dan thuis. *'Mijn kamer bij oma en opa is de speelkamer, daar heb ik veel gespeeld. Er zijn ook veel spelletjes. En er is ook zo'n toverdoos.'* *'Mijn opa heeft leuke tekenspullen en ik teken supergraag.'* *'Bij oma en opa staat er een grote boom en daar speel ik vaak onder.'* Logeren bij de grootouders is dan leuk 'omdat je daar veel meer gespeeld hebt.'

Andere speelkameraadjes

Heel soms spreken de kleuters ook over spelen met andere kinderen als ze bij de grootouders zijn. Met de neefjes en nichtjes, maar het kan ook met de burens van oma en opa. En ook het hondje, het konijn of de schildpad van de grootouders zijn leuk om mee te spelen.

Ik vind bij opa en oma [logeren] leuk want daar naast heb ik vriendjes. Ja, daarnaast. A., M., F. en hun papa en hun oma en hun mama. Die wonen daar ook.

Dan speel ik een beetje als mijn vriendinnen komen. Die komen ook soms als ik bij mijn oma

ben. Dan speel ik een beetje met mijn vriendinnen. En ik mag niet boven komen, in de kamers. Anders maak ik daar rommel. Maar mijn oma heeft heel veel speelgoed, Playmobil en auto's om mee te spelen. Oma kijkt altijd tv, ik kijk daar ook soms tv. Ook samen met mijn vriendinnen. En mijn zus ook. Mijn vriendinnen hun mama is de meter van mij.

Oma en opa helpen

Als kinderen tijd doorbrengen bij hun oma en opa thuis, helpen zij regelmatig mee met huishoudelijke taken. Dit thema komt dan ook regelmatig aan bod tijdens de gesprekken. Ze mogen helpen bij het koken, met de afwas, in de tuin.

Ik help altijd. Voor te koken. Groentjes in een pot doen en dan die plat maken dat die kleiner worden.

Soms mag ik meehelpen voor eten te maken. Maar de andere keer heb ik dat gedaan, mocht ik helpen, en heb ik mij verbrand. Oma heeft dan een pleister gedaan. En ze heeft er eerst water op gedaan.

*Mijn oma die bakt veel. Die kookt altijd, die kookt graag. En mijn mama ook.
En wat maakt ze dan klaar, oma?
Taart met chocolade en aardbeien. Dan mag ik roeren.*

*Ik help mee met de pudding.
Altijd als we cake eten mag ik een keer van de deeg proeven.*

Soms moet ik alleen de afwas doen, maar in plaats van de afwas te doen lik ik dat gewoon met mijn tong af. Dan doe ik dat stiekem met mijn tong.

Ik heb mijn opa een keer geholpen met aardappelen uit de grond te halen. Want mijn opa heeft zo een veld. En het is een groot veld.

Ik help oma voor takjes te halen voor in de haard.

Ik mag soms takken opruimen en takken op een stapel leggen. En opa heeft ook een bal aan een touw gehangen voor Loesje, het poesje

van de burens, en hij heeft ook een stapel takken gelegd voor de poes voor daarop te liggen.

Opa kan heel goed werken en wij mogen altijd meewerken want die maakt heel veel speelgoed voor ons. Die heeft voor ons een voetbaltafel gemaakt en wij mogen meehelpen.

Oma en opa helpen is leuk, de kinderen voelen zich dan ook groot omdat ze grotemensendingen mogen doen. Dan zijn ze trots.

Oma L. is nog niet op pensioen want zij zamelt flessen en speelgoed in. Soms mogen wij meehelpen. Meehelpen is mijn lieveling.

Ik mag soms helpen met mijn opa de haag te knippen. Dat is leuk omdat je dan mag helpen. En dan mag je ook knippen.

Ik mag altijd helpen met het zwembad op te zetten.

Ik ben een keer met opa houtjes gaan wegbrengen, en ik ben met opa alleen in de tractor geweest.

Ook al vinden kleuters het meehelpen prettig, ze voeren er soms uitdrukkelijk pragmatische redenen voor aan. Oma en opa moeten geholpen worden, want ze zijn een beetje trager. Als je oma of opa helpt, dan gaat de klus sneller vooruit en blijft er meer tijd over om samen te spelen.

Waarom zijn die dat samen aan het doen?

Ik denk omdat dat kindje gewoon de opa wilt helpen. Of omdat het kindje met hem wil spelen, dan gaat het sneller als hij meehelpt.

Kan de opa dat niet alleen doen?

Dan gaat dat veel trager. Ja want opa's zijn traag. Want die zijn al oud.

Soms eten we pannenkoeken en dan mag ik de tafel dekken. Bij mijn thuis doe ik dat niet zoveel. Ik wil oma helpen want zij is soms een beetje traag terwijl ik heel veel honger heb.

Waarom vinden jullie het leuk om oma en opa te helpen in de keuken en in de tuin?

Omdat dat superveel werk is en dat is leuk om iemand te helpen want anders duurt dat te lang en dan kunnen we niet meer met oma en opa iets doen.

‘Ik vind het altijd leuk bij oma en opa’

En is het dan nooit saai bij opa en oma?

Nee, nee.

Je kan daar spelen.

Ik vind het daar leuker dan bij mijn mama.

Heb je je daar nog nooit verveeld?

Nee, bij mijn mama wel.

Ik verveel mij altijd bij mijn mama, maar nooit bij mijn oma. Omdat ik altijd iets leuks zie, en van mijn mama mag ik altijd niet.

Ik vind het ook altijd leuk bij oma en opa.

Van mijn oma, altijd als mama er niet is, krijg ik meer snoepjes van mijn oma. En meer chips.

Kleuters kunnen nog weinig zeggen over hoe ze de relatie met hun grootouders echt waarderen. Ze beschrijven activiteiten die ze samen doen, maar koppelen daar zelf zelden de kwalificatie ‘leuk’ (of ‘niet leuk’) aan, zoals wat oudere kinderen dat wel spontaan zullen doen.

Desgevraagd geven ze wel altijd aan dat ze het leuk vinden bij de grootouders, en dat blijkt ook steeds weer uit hun nonverbaal gedrag. Maar waaróm dat nu juist is of wat er juist zo fijn is, dat vinden ze veel moeilijker om te verwoorden. Toch is er bijna unanieme consensus: het is zowat altijd leuk bij opa en oma, en opa en oma zijn lief. Bij het tonen van een prent met de tekst ‘alles is leuk bij opa en oma’, vonden de kleuters bijna altijd dat dat klopte: ‘Ja!!’, alles is leuk, het is er ‘nooit saai’, en verveling is er maar ‘héél soms’.

Gebeurt het soms dat je je verveelt bij oma en opa?

Of is het altijd leuk?

Bij mij altijd leuk.

Bij mij ook altijd leuk.

Bij mij heel veel leuk, maar ook heel soms niet leuk.

Wat is er dan niet leuk?

Omdat er dan heel soms.... Ik weet het niet meer.

Daarbij aansluitend worden opa en oma niet gezien als strenge figuren: ‘héél soms’, ‘bij mij helemaal niet’. De voorbeelden die kinderen geven, zijn wanneer kinderen iets doen wat niet mag en wanneer het normaal is dat volwassenen streng zijn. ‘Ja, als we iets fout doen. Die zijn niet zo streng, alleen als je echt stout bent.’ ‘Die van mij wel, als we ruzie maken.’

Mijn oma en opa zijn heel lief tegen mij. Die zijn heel lief tegen jou? Ja, die zijn nooit een keer boos, alleen als ik stout ben... Maar ik ben alleen maar soms stout hoor, niet veel keren hoor.

Oma en opa worden meestal als ‘heel lief’ omschreven, en zelfs liever (of minder streng) dan de ouders, maar dan om eerder opportunistische redenen: ‘*Om met de schildpad te spelen en omdat ik daar meer snoepjes krijg.*’, ‘*omdat we cakejes mogen maken, taart... Maar het is niet zoveel [verschil met de ouders].*’

Daarbij is wél de kanttekening te maken dat, hoe fijn de tijd met de grootouders ook kan zijn, kleuters overduidelijk allereerst op hun ouders gericht blijven. Iets als voorlezen wordt bijvoorbeeld nauwelijks met de grootouders geassocieerd:

Doen opa en oma dat soms bij jullie, voorlezen?

Bij mij niet. Mijn oma en opa hebben denk ik nog nooit een verhaaltje voorgelezen.

Bij mij ook niet, alleen mijn mama en mijn papa.

En zeker helpen kleuters wel eens mee met hun oma of opa, maar toch gaan hun verhalen en voorbeelden over helpen spontaan telkens in de richting van ‘helpen met mama of papa’. Dat blijft voor kinderen de meest dagelijkse ‘meehelp’-omgeving.

Ik help mijn oma en opa soms, maar het meest mijn mama, want mijn mama maakt het meest eten.

En ik help alleen maar mijn mama, want mijn oma doet dat zelf.

3. Momenten samen

Kleuters benoemen heel wat momenten waarop ze tijd doorbrengen met de grootouders. Voor heel wat kinderen is de dagelijkse of meer occasionele opvang (na school bijvoorbeeld) dé gelegenheid bij uitstek om samen te zijn met één of meerdere grootouders. Ook logeren is dé tijd bij uitstek om fijn samen te zijn. Sommige kleuters doen het nooit, maar anderen wel, en zij vinden dat vaak 'het leukste' wat je bij de grootouders kan doen.

Over op bezoek gaan of bezoek krijgen zijn de ervaringen wat genuanceerder. Ook dat is leuk, maar het risico bestaat dat de volwassenen vooral onderling praten en de kinderen dan met elkaar spelen.

Elkaar vaak zien is echter niet voor iedereen vanzelfsprekend. Als oma of opa in het verre buitenland wonen, is het contact minder frequent en worden er wat tussenoplossingen gezocht om elkaar toch nog te zien.

Opvang: na school en meer occasioneel

Verreweg de meeste kinderen met wie wij spraken, worden één of meerdere keren per week aan school opgehaald door een grootouder. Vanuit het perspectief van de ouders

is dit opvang, en kleuters geven aan dat ze zich daar ook wel van bewust zijn, zelfs al hebben zij niet altijd zicht op het geheel daarvan. Tegelijk geven ze aan hoe in de opvangtijd heel wat kwaliteitsvolle tijd en activiteiten met de grootouders vervat zitten. Het is vooral leuke vrije tijd met oma en/of opa die uitnodigt om de fijne dingen die in het vorige hoofdstuk aan bod kwamen, in de praktijk om te zetten. Opvangtijd is dus ook tijd om te spelen, om samen cake te maken en die cake ook samen op te eten.

Grootouders en de dagelijkse opvang

De meeste kleuters zien (één of meerdere) grootouders heel regelmatig, omdat ze één of meerdere dagen per week van school worden opgehaald. 'Zij komen mij op woensdag ophalen.', 'Die komen mij altijd afhalen van school.', 'Alleen op woensdag. Maar deze woensdag niet want ze waren naar een ander land.', 'Altijd gaat opa en oma mij komen halen. [De andere] oma kan dat niet, want ze wil niet zo ver rijden.'

Soms wisselen de grootouders elkaar daarin af: 'Vrijdag halen mijn opa en oma L. mij van school. En woensdag haalt oma N. mij eerst. Ons opa is gestorven.'

Opa en oma werken niet meer. Want die zijn op pensioen.

Hebben ze dan meer tijd?

Ja, en op woensdag kunnen opa en oma ons direct halen van school. Want die moeten niet werken.

De grootouders worden zo deel van het raderwerk om de verplaatsingen van de kinderen te regelen, en kleuters zijn zich daar ook van bewust.

Mijn opa en oma komen me halen van de school op woensdag. Dan gaan we naar ons huis. En daar hangt een plaatje, en daar staat alleen maar papa zijn naam op. Want mama en papa wonen niet meer samen. Dan gaan we naar mijn papa zijn huis. En mijn mama die brengt mij naar school.

Soms komt oma naar ons en soms ga ik naar oma, en oma brengt ons dan naar de klas. En soms brengt mama mij naar de klas. Soms ook eens met opa, maar opa heeft niet zoveel tijd, omdat hij veel moet werken.

Als oma en opa gewoon op bezoek [d.w.z. na school] komen, dan is mijn mama er niet. Dan komt die heel laat. Dan moet die nog werken. Dan gaan we eerst een beetje spelen, daarna gaan wij eten, vieruurtje. Maar oma en opa, dat is een beetje raar, soms blijven die tot heel laat en soms blijven die heel kort.'

'Ze komen altijd mij halen. Mijn kleine broer is hier ook. En de grotere is op de basisschool. En dan komt oma ons halen. Opa is er ook soms, maar niet zoveel. Die is nog gaan werken. (...) We spelen spelletjes tot mama er is.' Ook de andere oma komt de kinderen van school halen.

Fijne dagelijkse samentijd

Al is het praktische 'opvang', de naschoolse tijd samen met opa en oma is voor de meeste kleuters fijne, betekenisvolle tijd.

'Dan gaan we naar de bakker. En dan gaan we naar hun huis. Mama en papa zijn dan nog aan het werk en dan mogen we daar pudding maken en helpen en pannenkoeken maken en helpen. En we mogen drie pannenkoeken want dan mogen we van de drie suikers proeven.'

Na het vieruurtje gaan we verder spelen, tot het spel gedaan is. Misschien gaan we een keer Driekoningen spelen. Dat ziet er wel helemaal anders uit want wij hebben allemaal speeldiamanten en zo. Dan ben ik diamant of een andere. Mijn opa of

oma die zijn er altijd bij, mijn oma is dan altijd de koningin van opaland, opaland is het land van mijn opa. En mijn broer is er ook altijd bij. Dan gaat de mama komen, dan zitten we nog te spelen, dan gaan we eten.

Opa en oma helpen ook in huis – tijdens de opvangtijd of wanneer ze op bezoek zijn – en ook dat kan samentijd zijn:

Bijvoorbeeld, zij willen met ons een beetje meewerken, mijn oma en opa gaan dan afdrogen en ik was dan af, want ik kan zelf al afwassen. Het kan ook dat ik afdroog en mijn oma en opa die wassen.

Soms gaan grootouders en kleinkinderen dan ook even de straat op in de buurt: 'samen naar de bakker met de fiets', 'naar het zwarte varkentje, die graaft veel, en naar de speeltuin', 'een toertje fietsen, waar bijna niemand komt'. Ook dat zijn momenten van fijne samentijd:

Naar de speeltuin, ze spelen soms mee met zo een molentje waar je op kan sturen. Het stuur is kapot en dan draaien die.

Eigenlijk, ik vind dat soms wel heel leuk, en dan gaan wij soms ook eens naar een cafeetje iets drinken.

Andere kleuters spreken minder over het contact met de grootouders; er wordt dan bijvoorbeeld gewoon tv gekeken. 'Dan gaan we naar ons huis. Dan kijkt mijn zus naar tv en ik kijk een filmpje. Tot mama komt.' *'Wij kijken altijd naar televisie, mijn broer en ik.'*

Occasionele opvang

Opvang kan ook meer occasioneel zijn: het is dan 'babysitten' ter gelegenheid van een feestje of een reis van de ouders, of bij ziekte van het kind.

Mijn mama en mijn papa gaan vaak naar een feestje of zo. En wij kunnen niet naar het feestje omdat dat al een beetje te laat is. Dan liggen wij al lang in ons bed als ze nog bezig zijn met het feestje. Dat is leuk, blijven slapen.

Zij komen soms babysitten bij ons. (...) Een keer toen mijn mama en papa naar Parijs gingen, mochten ze komen babysitten. Toen ging opa altijd met mij naar bed, ik moest mijn tanden poetsen en mijn tand was aan het groeien. Soms lezen ze een verhaaltje voor. Gisteren heb ik een verhaaltje gelezen, maar dat was wel met mijn papa.

Mijn opa heeft mij al eens afgehaald van school want mijn mama en papa waren op reis en toen hebben we wafels gemaakt.

Mijn zus is nu bij mijn oma omdat ze ziek is. En na de middag gaat ze naar mijn mémé.

Soms als ik ziek ben blijf ik thuis, en soms bij oma en opa. En mijn broer was al een keer ziek en was bij oma gebleven.

Ook logeren bij oma en opa heeft soms heel pragmatische opvangredenen:

Wij gaan daar soms slapen. Dan gaan mama en papa terug naar huis. Dan doen we dingen, en dan gaan we slapen. En dan mogen we langer opblijven.

Ik slaap altijd bij hen, mama en papa gaan bijna weg naar Marokko alleen.

Bezoek krijgen & op bezoek gaan

Op bezoek gaan of bezoek krijgen, het is de klassieke manier van uithuizige kinderen en hun ouders, en dus ook van kleinkinderen en hun grootouders, om elkaar te zien. Meestal is het bezoek wederzijds: 'Soms gaan opa en oma bij ons op bezoek, en soms gaan wij bij hen op bezoek'. 'Soms komen ze naar mijn huis en ik ga soms ook naar opa en oma.'

Kleuters gaan altijd op bezoek met (één van) hun ouders. Soms gebeuren de bezoeken aan de grootouders gecombineerd: 'Meestal als we de twee oma's komen ophalen gaan we zo, we rijden naar oma Y. en dan weer zo naar de andere oma.'

Voor kleuters betekent op bezoek gaan: samen dingen doen en samen eten.

Dan eten we taart, maar eerst moeten we fruit eten want anders kunnen we geen taart meer eten.

Dan eten we soms iets samen, soms zitten we aan tafel en soms zitten we in de living. En ik mag naar tv kijken, en zij praten.

Ik ga naar hen. Met mama en papa. En mijn broers. Dan spelen wij met oma en opa. En spelletjes. (...) En aperitieven. Snoepjes eten.

Ook hier zitten snoepjes en lekker eten inderdaad weer vooraan in de beleving van kleuters:

We hebben dan altijd taart mee voor oma T. en dan eten we taart bij oma T. Soms spelen we ook. Met mijn knikkers.

Dan gaan we binnen. En dan ga ik een snoepje pakken. Die hebben veel snoepjes: in een plasticen bak en in een glasbak. Dat is wel een ronde glasbak.

Niet alle kleuters hebben dan een idee van het programma.

Met de auto gaan we dan naar oma en opa. Eerst moeten we aanbellen. Dan gaat de deur open.
En wat doen jullie dan allemaal als jullie op bezoek gaan?
Dat weet ik niet.

Doorgaans spelen de kinderen dan met de andere kinderen, als die er zijn.

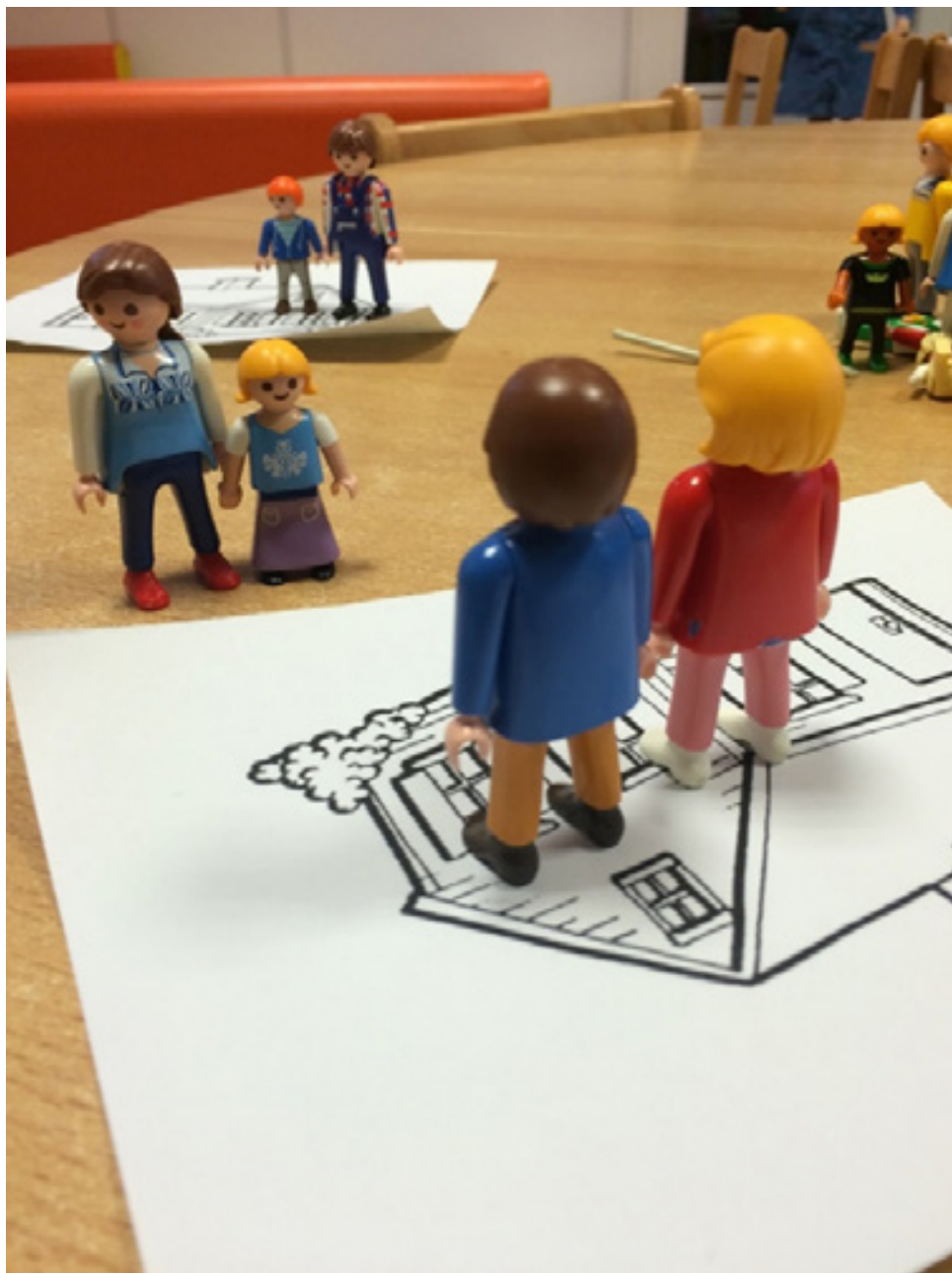
Soms is [neefje] W. daar en ik daar, en dan kunnen wij spelen. Of naar coole dingen op tv kijken. En soms nemen we onze iPad mee, ik heb een iPad mee en W. ook.

Bij het bezoek gaan de kinderen soms even weg:

Dan ga ik zo met opa naar de speeltuin samen met mijn zus.
En wat doet mama dan?
Die blijft bij oma.
En dan gaan jullie samen met opa naar de speeltuin.
En wat doet opa dan op de speeltuin?
Die gaat rusten.

Dezelfde opa speelt bij de kleuter thuis wel mee:

Ik ga zo thuis met mijn opa een spelletje spelen. Ik ga ook als het goed weer is, met de bal spelen, buiten. Opa die voetbalt dan met mij, altijd.

Bij de andere oma en opa op bezoek gaan, betekent: ‘Dan spelen die met mij. Dan spelen we soms tikkertje en verstopperkje en nog soms met de schildpad van oma en opa.’ Die schildpad maakt het bezoek tot een feest: het is leuker om op bezoek te gaan dan als oma en opa zelf op bezoek komen, ‘om met de schildpad te spelen’. Dat maakt ook logeren daar heel fijn.

De ouders houden in elk geval de regie bij het bezoek:

We bakken cake, we naaien... En na het eten mogen we nog een beetje tv kijken of op de iPad. En papa zegt op welk uur het is, moeten we stoppen, en dan gaan we nog een keer een dessertje eten, en dan gaan we terug naar huis.

Voor sommige kleuters hangt het zien van de grootouders vooral samen met speciale gelegenheden, zoals feesten. ‘Die oma en opa, daar heb ik al een keer nieuwjaar gevierd. Daar moest ik dan een versje doen. En ik heb geld gekregen, 100 euro.’, ‘Ja. Alleen als er verjaardagen zijn.’, ‘Als ik bij hen kom eten: bij kerst en bij nieuwjaar, en bij open-deurdag, en als het... valentijn is, en ook nog als het euh, nieuwe maand is.’, ‘Oma en opa komen als we een feestje doen, waar de familie naartoe komt.’ Dan spelen de kinderen onderling, niet met de grootouders. ‘Dan spelen we met de kindjes. Altijd met mijn zus.’ Dat gebeurt wel vaker: feesten zijn dan vooral iets van volwassenen onderling.

Dan babbelen die. Dan vraag ik altijd aan mijn oma, of soms aan mijn opa, of mijn papa. Maar ze antwoorden dan niet.

Het lijken vooral de dagelijkse opvangtijd en de meer speciale logeerpartijtjes die dé momenten bij uitstek zijn waarop grootouders en kleinkinderen hun onderlinge band kunnen vorm geven.

Met sommige grootouders hebben kleuters eigenlijk weinig te maken. Ze zien hen af en toe als ze op bezoek gaan, maar echt ‘dagelijks’ contact is er niet.

En heb jij nog een oma en opa?

Kleuter: Is hij grappig?

Kleuter A: Nee.

Kleuter: Kan hij koken?

Kleuter A: Koken, ja...

Kleuter: Ja, anders kan hij niet eten.

Ga je soms op bezoek?

Kleuter A: Niet veel.

Op bezoek gaan gebeurt soms iets minder omdat de afstand naar de grootouders groot is:

Eigenlijk moeten die huizen [van het kind en van de grootouders] een beetje verder uit elkaar wonen, want ik woon in M. en mijn opa en mijn opa die wonen in B. (...) Wij zien elkaar op mijn verjaardag. Of in de Ardennen [op weekend]. Wij gaan soms ook bij opa en oma, maar dat is heel ver rijden.

Sommige kleuters hebben ook grootouders in het buitenland: omdat hun ouders (deels) van buitenlandse origine zijn, of omdat ze in het buitenland zijn gaan wonen (‘en die noemen we oma en opa Tenerife’).

Logeren

Niet alle kleuters hebben het al gedaan, maar logeren bij de grootouders is voor veel kinderen iets herkenbaars. ‘Ja, ik al keiveel!’

Wat doen jullie dan zo met oma en opa?

Spelen. En eten.

Ook slapen misschien hoor.

Ja, soms slaap ik daar. Want wij hebben daar ook bedden. In een eigen kamer. Ik heb een klimrek in mijn kamer, en je kan daar ook een glijbaan van maken.

Als we ontbijten mag ik altijd croissantjes eten.

En wat doen jullie dan allemaal met opa en opa?

Daar slapen.

Wij snoepjes.

Ik ben gisteren bij oma en opa gaan slapen.

Bij sommige kinderen gebeurt dat met enige regelmaat.

Ik heb al eens bij mijn opa en mijn oma gelogeed, maar het is al lang geleden, dus morgen mag ik gaan logeren.

Ik mag morgen ook logeren bij mijn mémé.

Bij de grootouders slapen, is vaak ook slapen in het ouderlijke huis, en zelfs het ouderlijke bed. Op een onnadrukkelijke manier komt zo de familielijn in beeld:

Bij mijn mémé, altijd als mijn papa en mijn mama lang weg moeten in de nacht, dan moet ik bij mijn mémé blijven slapen. En daar is een bed van papa, en ik mag in papa zijn bed slapen. En mijn zus slaapt in het bed van nonkel N.

Zoals logeren soms opduikt bij de eerste associaties die kleuters maken bij ‘dingen doen met opa en oma’, zo noemen ze logeren ook vaak als het allerleukste:

Dat is leuk. Omdat ik van oma altijd boterhammen met choco mag eten, en dan moet ik niets anders eten van oma. En soms mag ik ook koekjes eten.

Wat is het aller-allerleukste aan oma en opa?

Dat ik mag blijven slapen. Omdat ik, dan zien ze hoe lang ik slaap en mijn oma staat ook heel vroeg op en daarom mag ik ook supervroeg opstaan.

Dan mag ik bij omie komen in haar bed. Maar dan zegt die “kom we gaan opstaan”, en da’s keileuk daar!

Opstaan?

Ja.

Wat is er dan zo leuk?

Dat die boterhammen zo lekker smaken.

Een van de kleuters heeft een eigen kamer bij zijn grootouders.

Ja, soms slaap ik daar. Want wij hebben daar ook bedden daar. Mijn broer slaapt aan de andere kant, en ik aan de andere kant. In een eigen kamer. En ik heb een klimrek in mijn kamer, en je kan daar ook een glijbaan van maken.

(...) Wat is het fijnste dat je kan doen met opa en oma?

Zo in mijn kamer [bij opa en oma] zo spelen met de glijbaan. Of er een huis van maken, dat kan ook. Ik kan zo die buizen losmaken en vastmaken.

Kinderen vertellen dan vaak dat ze ’s morgens nog even bij opa en oma in bed gaan liggen.

Elke ochtend als ik bij oma en opa wakker word, dan mag ik bij oma en opa komen liggen. Dan maken oma en opa een tent van dekens en dan doen die zo hun voeten in de lucht met het deken omhoog.

Als het bijna tijd is om op te staan, dan ga ik altijd naar oma en opa hun kamer, ook een beetje liggen. En mijn broer ook, die leest dan altijd een boek.

Soms ga ik bij mijn oma en opa slapen en als ik dan wakker word, kruip ik altijd in oma haar bed. En dan zegt die altijd tegen mij: leg u nog efkes neer, het is bijna ochtend. En opa ligt dan nog altijd te snurken.

Ik heb daar een matrasje en ik mag soms bij die slapen als ik bang ben. Het is soms een beetje eng, er zijn altijd zo geluidjes.

Die verhalen van intimiteit worden afgewisseld met verhalen over de toch wat minder vertrouwde omgeving van een vreemd huis. Het is misschien wat vreemd, zonder ouders

in de buurt slapen, maar een lichtje, een knuffel of een huisdier brengen dan soelaas. ‘Dan mag ik altijd dicht bij de hond kruipen’.

Maar eigenlijk vind ik het niet leuk in de nacht. Eigenlijk, mijn opa snurkt veel te hard en daar word ik van wakker.

Bij oma L. is het niet zo leuk om te blijven slapen want zij doet altijd de deur dicht en ik slaap met de deur open. Want ze is bang dat ik van de trap val, want het is een heel gevaarlijke trap. Maar ik zal dat niet doen, ik zal wel in mijn bed blijven liggen.

Ik heb er keiveel blijven slapen maar dat vond ik niet leuk want ik dacht ‘oh nee da’s hier zo’n beetje griezelig’. De kat, die komt altijd naar boven als die deur open staat maar die blijft altijd boven zitten, soms komt ze onder mijn bed zitten. Ik ben dan bang en dan mag ik bij omie komen in haar bed.

Sommige kleuters hechten aan de vertrouwde aanwezigheid van de ouders:

Daar blijven slapen: dat gebeurt niet. Dat zou ik niet fijn vinden. Omdat dan [anders] papa nog kan zeggen hoe laat het is, en dan kan papa zeggen of je kan blijven slapen of niet, en dan kan papa ook een fruit snijden.

Uitstapjes en reisjes

Kinderen spreken ook over uitstapjes of op reis gaan met de grootouders. Ze zien hun grootouders tijdens een weekendje in de Ardennen (‘en in het weekend gaan wij naar de Ardennen en oma en opa waren daar ook. Maar die wonen niet in de Ardennen, die waren gewoon mee met ons’), een vakantie in Center Parks ‘met de ganse familie’...

De volgende dag ging tante Griet naar ons komen en ze had iets mee om naar het strand te gaan en we gingen naar het strand. En oma had een sandwich mee.

Die opa en oma heb ik al heel veel keren gezien, ik kan het niet tellen. Ik heb naar een vakantiehuisje gegaan en dan waren deze oma en opa meegegaan.

Ik mag soms naar het strand gaan met mama en papa en oma en opa. En dan ga ik in de zee om te spelen.

Ik heb naar een vakantiehuisje gegaan en dan waren deze oma en opa meegegaan. En ik was ook naar een vakantiehuisje en dan waren die mee en dan hadden wij een zwembad in het huis maar sneeuwde het veel.

Een andere keer was ik in de dierentuin. Met oma en opa, en met mijn vriendinnen en mijn zus ook. En dan ging ik kijken naar de dieren en mijn opa zei: ‘Gaan we niet de giraffen gaan bekijken?’ Maar eigenlijk wou ik dat ook. En dan gingen we frieten gaan eten.

Elkaar zien als de grootouders heel ver weg wonen

Als de grootouders in het buitenland wonen, is hen bezoeken lang niet altijd eenvoudig.

Ik ga soms op bezoek als ik niet meer naar de school moet komen. Dan ga ik naar Marokko. En deze zomer ga ik nog eens naar Marokko met de grote auto, van mijn papa. We hebben daar een weide en kippen en schapen, die zijn van ons huis, van het huis van oma. In Marokko.

Eén oma’s en één opa’s wonen in België, en de andere wonen in Ierland. En dat is niet zo ver van België.

En gaan jullie daar soms naartoe?

Ja. Dan moet ik met het vliegtuig. Ik was tien dagen niet op school, ik was dan bij die oma en opa die in Ierland woonden, en dat is niet lang geleden hoor. (...) Tegen hen praat ik Engels. Bij mijn oma en opa ga ik naar een kerk.

En als je dan je oma en opa niet ziet, als je niet in Ierland bent, mis je die dan soms?

Ja.

Ja, denk je daar dan soms aan?

Ja.

Oma en opa Tenerife zijn in een ander land. We moeten dan naar daar vliegen met het vliegtuig. Ik ga daar alleen maar op reis. (...) We skypen soms met oma en opa als we gaan slapen.

Het is wat behelpen om contact te houden: via Skype, of door elkaar toch in de vakanties te ontmoeten. Bijvoorbeeld halverwege de woonplaatsen:

Dus al je opa's en oma's wonen in Marokko, is dat juist?

Ja. Maar dan zijn zij naar Spanje gegaan, en ik en mijn papa en mijn mama en mijn broertjes zijn daar ook gegaan.

De ouders en de grootouders zien elkaar dus op vakantie, halverwege België en Marokko. Anders telefoneren ze om contact te houden, 'vaak'. Het is jammer dat zijn grootouders niet dichterbij wonen, zegt deze kleuter: dan zouden ze samen 'spelen met het speelgoed. En naar het park gaan. En zo lego kopen, omdat ik thuis geen lego heb.' Ook de andere grootouders wonen in Marokko. Daar op bezoek gaan is een hele onderneming.

Soms. Dan gaan we soms naar hun, en die wonen in Marokko. En dan gaan we naar hun, we moeten met de auto gaan, met de auto, dan word ik wakker, dan zeg ik tegen mijn mama, 'zijn we bijna in Marokko', en dan zijn we er nog niet. Want er zijn dan heel veel auto's en dan moeten we wachten.

4. Dat hoort er ook bij

Wie met kleuters praat, krijgt een beeld van betrokken, vaak bezige grootouders, maar meteen met de nodige kanttekeningen. De nog jonge, actieve senior-an-nex-grootouder komt niet zo naar voren in hun omschrijvingen van 'oude' mensen met grijs haar en rimpels, en ook over zieke, stervende of overleden grootouders kunnen de meeste kleuters uit eerste hand vertellen. Daar hangt overigens weinig emotie aan vast: eerder zijn dat neutrale constateringingen – zo is het nu eenmaal, dat hoort er gewoon bij.

Grootouders worden makkelijker ziek

Hoe zien jullie dat dat een mama is?

Omdat die nog geen rimpels heeft. Oma's hebben altijd rimpels en oma's kunnen sneller ziek worden.

Dat grootouders ziek kunnen worden, is voor kleuters soms gewoon onderdeel van het oud zijn.

De mama van mijn mama, die is ziek. Die heeft een ziekte dat die alles vergeet.

Mijn oma is altijd soms ziek. Zij is ziek omdat zij heeft een beetje hoofdpijn.

Ik knutsel soms met oma. En soms als ze ziek is, dan zeg ik: 'ga in je bed omdat je ziek bent.' Ik weet dat. En dan zegt zij: 'hoe weet je dat?' En dan zeg ik: 'omdat mijn mama dat heeft gezegd.'

Ook het rusthuis kennen kleuters, dan vooral voor zieke grootouders.

Ja, want oude mensen, dat was net als mijn grootmoeke, die ligt nu in het rusthuis want die had een hersenschuddinkje en nu kan die niet meer bewegen of niet meer praten.

Wat is dat, een rusthuis?

Een rusthuis daar zijn heel veel mensen in en dan moet je rusten. Want oudere mensen die worden vaker slapper en door slapper te worden, word je ook ziek.

Ah zo, dan moeten ze rusten

Ja.

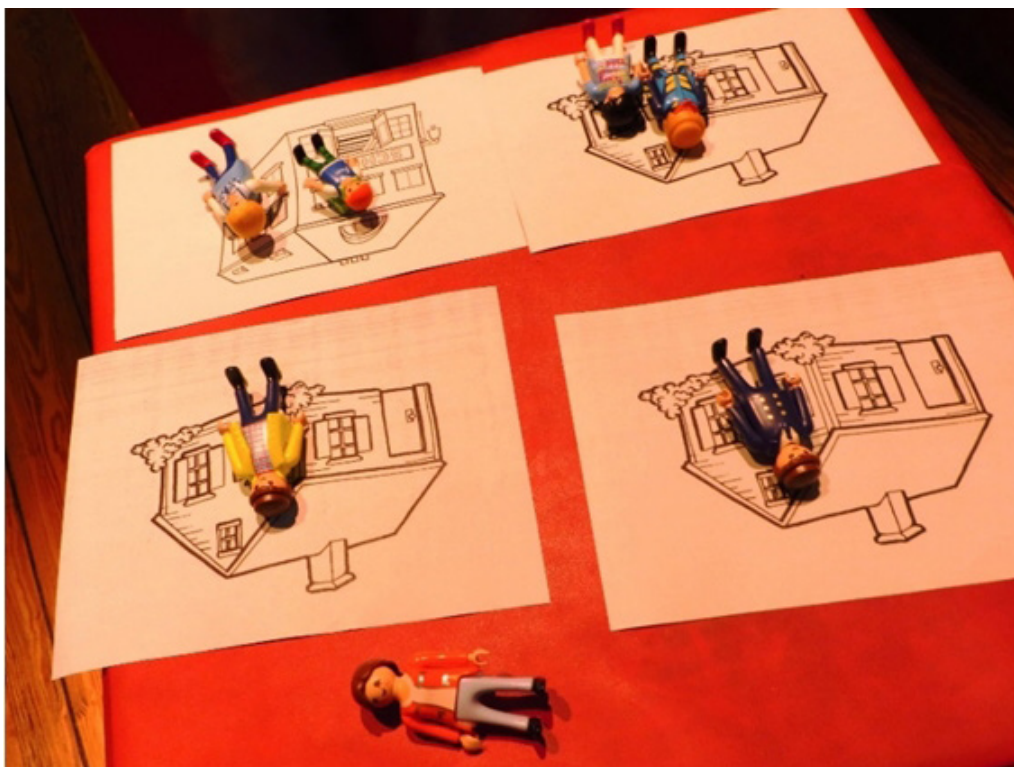
In het rusthuis.

Niet altijd.

Gaan niet alle oma's en opa's naar een rusthuis?

Sommigen blijven ook gewoon thuis rusten. Maar niet [voor] zo een hele erge ziek[te].

Heel wat kleuters hebben directe ervaring met ernstig zieke (over)grootouders.

Mijn bomma moet hier zijn. Die ligt in het ziekenhuis. Want als wij naar daar gaan, dan zie ik alleen maar bomp. En bomma moet dan hier zijn, die ligt in het ziekenhuis. Kunnen we haar hier leggen? (...) Ik ben al wel eens in het ziekenhuis geweest. Maar dat is een ziekte dat die alles vergeet. En de dokter weet niet hoe dat gekomen is, en ook niet hoe ze dat moet wegdoen.

En mijn oma heeft kanker overleefd. Want mijn opa heeft nog iets ergers overleefd. Een hartaanval.

Mijn moeke heeft kanker overleefd, maar mijn bomp die heeft de hersenaanval niet overleefd, maar die heeft wel kanker overleefd. En mijn allereerste moeke die is 85, die wordt 86, en die heeft kanker.

Ik heb dat [een baxter] al gezien want ik zie dat altijd in het ziekenhuis.

Mijn oma heeft al in het ziekenhuis gelegen omdat heel haar been aan het bloeden was. Maar nu is ze terug uit het ziekenhuis. Maar ze moet nu zo, met wielrijden en ze moet zo vasthouden. En dan kan ze zo stappen.

Alleen de mitjes van mij zijn in het ziekenhuis. Die liggen in het ziekenhuis. In hetzelfde. Mijn ene oma heeft haar knie gebroken. Ze was van haar fiets gevallen.

Andere kleuters hebben nog geen zieke grootouders gezien: *‘Nee, de mijne niet. Ik heb dat nooit gezien. Misschien ben ik dat vergeten of zijn ze nooit ziek.’*

Grootouders sterven ook

Worden oma's en opa's heel oud?

Ja!

Maar ze kunnen ook doodgaan.

Dat grootouders er soms niet meer zijn, is gewoon een vaststelling. Het gebeurt dat oma's sterven, 'want die zijn oud hé'. Kleuters uiten er weinig emotionele lading bij, maar maken gewoon de constatering. Dat kleuters vaak geen vier grootouders meer hebben, is dus gewoon een vaststelling: zo is het nu eenmaal. Sommige grootouders hebben ze nooit gekend.

Maar mijn oma is gestorven voor mijn geboorte.

Ik was nog niet geboren toen dat mijn papa zijn papa was gestorven, want dat was eigenlijk mijn bomp geworden, maar die was daarvoor al gestorven, voor ik hem gekend had. Toen was ik nog niet eens geboren. Want die was gestorven door heel erge kanker, want die was niet echt gezond want die rookte heel veel.

De oma is de mama van mijn mama. Een andere keer had ik nog twee oma's, de andere oma is dood.

[Playmobil] Kijk, ik heb nóg een oma en een opa. Maar die ene oma van die is gestorven.

Maar opa T. was heel erg ziek in het ziekenhuis, en ze konden hem niet beter maken want hij was gestorven in het ziekenhuis.

Er was ook één oma L. Maar oma L. die is dood. Die had veel ziek en daardoor ging die al dood.

De dood is dan ook soms nabij. En ook dat verwoorden kleuters net zo laconiek.

Die moet nog lang in het ziekenhuis. Maar we weten nog niet of die gaat doodgaan. We bezoeken die elke dag omdat die heel erg ziek is. Dat is leuk.

Ik heb een mit en een pit en die gaat denk ik bijna dood.

Ik heb gewoon maar één oma en één opa, maar mijn mama zegt dat mijn oma bijna dood gaat zijn.

5. Grootouders uit de duizend

Hoewel kleuters zonder meer allereerst op hun ouders gericht zijn en kleuters soms nog worstelen met wat het begrip ‘grootouders’ precies inhoudt, zijn grootouders voor hen belangrijke figuren waar zij graag en vol blij enthousiasme over spreken en veel over te vertellen hebben.

Kleuters vinden in hun grootouders **lieve, geborgen familieleden**. Tijd met de grootouders is tijd vol liefdevolle aandacht, tijd waarin grootouders inspelen op wat kleuters zo fijn vinden: als ze denken aan samentijd met de grootouders, gaat het bij kleuters vrijwel consequent over **snoepjes en lekker eten**, over **samen spelen**, over eens **meehelpen**. Stukjes kwaliteitstijd, dat is samen dingen doen op het terrein van de kinderen (spelen) én op dat van de volwassenen (meehelpen), of gewoon grenzeloos verwend worden.

De fijnste momenten samen zijn die momenten waarop de grootouders **even de rol van de ouders overnemen**: zowel de (dagelijkse, naschoolse) **opvang** als het meer bijzondere ‘gaan **logeren**’ worden door de meeste kleuters als dé tijd omschreven waarin die liefdevolle aandacht alle ruimte krijgt. Kleuters voor wie oma en opa vooral in beeld verschijnen als er meer occasioneel bezoek is, kunnen minder dergelijke verhalen vertellen.

Grootouders incarneren voor kleuters op een onnadrukkelijke manier **de tijd en het verleden**. Bij kleuters is dat nog niet omdat ze ‘oude’ liedjes, verhalen of gewoontes leren kennen via hun grootouders, maar omdat kleuters gewoon vaststellen dat grootouders ‘oud’ zijn, ziek kunnen worden, kunnen sterven. Ze belichamen voor kleuters het verleden en de tijd omdat sommige grootouders al gestorven waren ‘voor ik geboren was’, maar ook door het (vaak nog wankele) besef dat kleuters, ouders en grootouders deel uitmaken van eenzelfde familielijn. De eigen ouders waren vroeger klein, en toen woonden ze bij de grootouders.

Referenties

- Hagestad, Gunhild O. 2006. Transfers between grandparents and grandchildren: The importance of taking a three-generation perspective. *Zeitschrift für Familienforschung* 18: 315-332.
- Keck, Wolfgang & Chiara Saraceno. 2008. Grandchildhood in Germany and Italy: An exploration. In *Childhood: Changing Contexts*, Eds. Arnlaug Leira & Chiara Saraceno, 133-163. Bingley: Emerald.
- King, V., & Elder, G. H. 1995. American children view their grandparents: Linked lives across three rural generations. *Journal of Marriage and the Family* 57: 165-178.
- Kornhaber, A., & Woodward, K. L. 1985. *Grandparents/grandchildren: The vital connection*. Somerset, NJ: Transaction.
- Marcoen, Alfons. 1996. *Grootouders: tussen mogen en moeten*. Leuven: Garant.
- Ponzetti, J. J., & Folkrod, A. W. 1989. Grandchildren's perceptions of their relationships with their grandparents. *Child Study Journal* 19: 41-50.
- Ramos, Anne Carolina. 2013. *Children and intergenerational relationships: the relations between grandparents and grandchildren from children's perspectives*. Paper op <https://www.inter-disciplinary.net/probing-the-boundaries/wp-content/uploads/2013/05/ramoschildpaper.pdf>
- Van den Bergh, Bea. 1997. *Kindertijd. Kinderen en ouders over de leefsituatie van kinderen op lagereschoolleeftijd in Vlaanderen*. Brussel, Leuven: CBGS, Garant.
- Van Gils, Jan. 1992. *Wie niet weg is, is gezien: hoe beleeft het kind zijn gezin, zijn school en zijn vrije tijd?* Brussel: Koning Boudewijnstichting.

Inhoud

Inleiding: een onderzoek bij kleuters over hun grootouders	p. 3
Kleuters over hun grootouders: origineel, belangwekkend, uitdagend	p. 3
Onderzoeksvraag en deelthema's	p. 3
Methodologie en aanpak	p. 4
1. Wat zijn grootouders?	p. 10
Het begrip grootouder	p. 10
'Nu zijn die oud geworden en dan heet dat opa en oma'	p. 11
2. Kwaliteiten van de samentijd	p. 14
Lekker eten en verwend worden met snoep	p. 14
Spelen	p. 14
Oma en opa helpen	p. 16
'Ik vind het altijd leuk bij oma en opa'	p. 17
3. Momenten samen	p. 18
Opvang: na school en meer occasioneel	p. 18
Bezoek krijgen & op bezoek gaan	p. 20
Logeren	p. 23
Uitstapjes en reisjes	p. 24
Elkaar zien als de grootouders heel ver weg wonen	p. 24
4. Dat hoort er ook bij	p. 26
Grootouders worden makkelijker ziek	p. 26
Grootouders sterven ook	p. 27
5. Grootouders uit de duizend	p. 28
Referenties	p. 29

Foto cover: © Diego Franssens, voor Kind & Samenleving

Kind & Gezin

Gerealiseerd met steun van Kind en Gezin

Gezinsbond vzw – Studiedienst | Troonstraat 125 | 1050 Brussel
T 02-507.88.77 | F 02-511.90.65 | studiedienst@gezinsbond.be

www.gezinsbond.be

Gezinsbond